

Ginić, Jelena

Изговор удвојених сугласника на граници префикса, или, Префикса и корена у руском језику : (на материјалу ортоепских речника у издању Руске академије наука)

Opera Slavica. 2024, vol. 34, iss. 2, pp. 85-108

ISSN 1211-7676 (print); ISSN 2336-4459 (online)

Stable URL (DOI): <https://doi.org/10.5817/OS2024-2-8>

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/digilib.81658>

License: [CC BY-SA 4.0 International](https://creativecommons.org/licenses/by-sa/4.0/)

Access Date: 06. 03. 2025

Version: 20250223

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

Изговор удвојених сугласника на граници префикса или префикса и корена у руском језику (на материјалу ортоепских речника у издању Руске академије наука)

Pronunciation of Double Consonants at the Border of a Prefixes or a Prefix and a Root in the Russian Language (on the Material of Orthoepic Dictionaries Published by the Russian Academy of Sciences)

Јелена Гинић

(Београд, Србија)

Сажетак:

У овом раду, на материјалу ексцерпираном из ортоепских речника различитих генерација, уочавамо развој изговора удвојених сугласника на граници префикса или префикса и корена. Велики број примера (око 44,5 % од укупног броја) нема промена у изговору: изговарао се дуг глас у свим генерацијама ортоепских речника. Промене постоје код око 55,5 % примера и огледају се у томе што је у млађој генерацији речника могућ варијантни изговор у оном случају када је само дуг сугласник био забележен у средњој и старијој генерацији (око 16,5 %), да у примерима у којима је било варијантности изговора у средњој и старијој генерацији речника у млађој постоје вишечлане ортоепеме (око 16,5 %), да се у свим генерацијама изговара дуг глас, с тим што је у средњој и старијој генерацији то дуг мек глас, док се у млађој генерацији ради о гласу с тврдим почетом, меким завршетком (11,1 %), дуг глас у старијој и средњој генерацији речника замењен је простим у млађој генерацији (8,3 %), и, коначно, прост глас у млађој и средњој генерацији, док је у старијој генерацији изговор

простог гласа био тек допуштен, поред нормативнијег изговора дугог гласа (3,6 %). Дошли смо, такође, до следећих закључака: тврди гласови носе већи потенцијал за дуг изговор од меких гласова; речници дају тврдим експлозивним сугласницима већи потенцијал за реализацију удвојеног гласа када се ради о интервокалној позицији; удаљеност места удвојеног гласа од места акцента повећава потенцијал појаве варијантног изговора (бележи се и изговор простог гласа). У млађој генерацији речника реализују се дуги гласови различити по мекоћи (почетак тврд, завршетак мек), каквих није било у ранијим генерацијама речника.

Кључне речи:

руски језик; ортоепски речници; удвојени сугласници; граница префикса; граница префикса и корена

Abstract:

In this paper, on the material extracted from orthoepic dictionaries of different generations, we observe the development of the pronunciation of doubled consonants at the border of prefixes or prefixe and root. A large number of examples (about 44.5 %) have no changes in pronunciation: the long voice was pronounced in all generations of orthoepic dictionaries. Changes exist in about 55.5 % of the examples and are reflected in the fact that in the younger generation of dictionaries, a variant pronunciation is possible in the case when only a long consonant was recorded in the middle and older generation (about 16.5 %), that in the examples in which had pronunciation variants in the middle and older generations of the dictionary, in the younger ones there are multimember orthoepemes (about 16.5 %), that in all generations the long voice is pronounced, with the fact that in the middle and older generations it is a long soft voice, while in the younger generation, it is the voice with a hard beginning, a soft ending (11.1 %), the long voice in the older and middle generation of the dictionaries was replaced by a simple voice in the younger generation (8.3 %), and finally, a simple voice in the younger and middle generation, while in the older generation the pronunciation of the simple voice was only permitted, in addition to the more normative pronunciation of the long voice (3.6 %). We also came to the following conclusions: hard voices carry a greater potential for long pronunciation than soft voices; dictionaries give hard explosive consonants a greater potential for the realization of a doubled voice when dealing with an intervocalic position than hard fricative voice; the distance between the place of the doubled voice and the place of the accent increases the potential for the appearance of a variant pronunciation (the pronunciation of the simple voice is also recorded). In the younger generation

of dictionaries, long sounds with different softness (beginning hard, ending soft) are realized, which were not found in earlier generations of dictionaries.

Key words:

Russian language; orthoepic dictionaries; doubled consonants; prefix boundary; prefix-root boundary

Предмет датог рада јесте изговор удвојених сугласника на граници префикса руског порекла и корена у руском језику на материјалу ексцерпираном из три генерације ортоепских речника Руске академије наука. Пратећи конкретне речи који садрже удвојене сугласнике на граници префикса, префикса и корена пратили смо промене у препорукама за њихов изговор у три генерације ортоепских речника, почев од речника млађе генерације¹, преко речника средње генерације², па до речника старије генерације³.

Задаци рада су: описивање односа према норми и узусу у различитим генерацијама речника, описивање промена у изговору речи с удвојеним сугласником у различитим генерацијама речника, издвајање развојних линија и тенденција промена; поређење теоријског дела речника млађе генерације с конкретним речничким чланком, констатовање недоследности и указивање на потребу за усаглашавањем ових делова; указивање на критеријуме који погодују очувању дугих гласова или указују на промене.

Увод

Ортоепија, ортоепема

Ортоепски речници према савременом значењу појма ортоепија тематизују оне речи које имају варијантни изговор или варијантни акценат, односно,

- 1 Речницима млађе генерације именовали смо прво издање Великог ортоепског речника из 2012. године, као и његово допуњено издање из 2018. године: KASATKIN, L. L. (ed.): *Bol'soj orfoëpičeskij slovar'*. *Literaturnoje proiznošenije i udarenije XXI veka: norma i jeje varianty*. Moskva: AST-PRESS, 2012; KASATKIN, L. L. (ed.): *Bol'soj orfoëpičeskij slovar'*. *Literaturnoje proiznošenije i udarenije XXI veka: norma i jeje varianty*. Moskva: AST-PRESS ŠKOLA, 2018.
- 2 Речницима средње генерације назвали смо два речника која су објављена осамдесетих година XX века, прво издање из 1983. године и допуњено издање из 1989. године: AVANESOV, R. I. (ed.): *Orfoëpičeskij slovar' ruskogo jazyka. Proiznošenije, udarenije, grammatičeskije formy*. Moskva: Russkij jazyk, 1983; AVANESOV, R. I. (ed.): *Orfoëpičeskij slovar' ruskogo jazyka. Proiznošenije, udarenije, grammatičeskije formy*. Moskva: Russkij jazyk, 1989.
- 3 AVANESOV, R. I, OŽEGOV, S. I. (ed.): *Ruskoje literaturnoje udarenije i proiznošenije. Opyt slovarja spravočnika*. Moskva: Gosudarstvennoje izdatel'stvo inostrannyh i nacional'nych slovarej, 1955; AVANESOV, R. I, OŽEGOV, S. I. (ed.): *Ruskoje literaturnoje proiznošenije i udarenije. Slovar' spravočnik*. Moskva: Gosudarstvennoje izdatel'stvo inostrannyh i nacional'nych slovarej, 1959.

како пише Л. Л. Касаткин: „Ортоепији приписујемо само такве случајеве изговорне норме који допуштају варијантност у књижевном језику. Овим се ортоепија разликује од фонетике, која проучава фонетске законе који немају изузетака“⁴. У складу с оваквим схватањем ортоепије, 2011. године Л. Л. Касаткин је дефинисао појам ортоепеме⁵ као основне јединице ортоепије: „Ну (ортоепему) представљају гласови или фонеме који варирају у истој фонетској позицији, као и место акцента које варира у истој морфосинтаксичкој речи или на првој основи сложене речи“. По Л. Л. Касаткину, термин фонетика у ширем смислу укључује фонетику у ужем смислу, чија је основна јединица глас, фонологију, чија је основна јединица фонема, и ортоепију – чија је основна јединица ортоепема⁶.

Изговор удвојених сугласника на граници префикса и корена

Границе морфема представљају такав део речи у којима се удвојени сугласник изговарао као дуг глас у највећем броју позиција, без обзира на окружење, иако је у руском језику постојала тенденција упрошћавања изговора дугих гласова на месту удвојених сугласника, границе морфема овоме су се опирале⁷. М. В. Панов у уџбенику фонетике пише да се удвојени сугласници могу изговарати као дуги гласови на границама морфема у интервокалској позицији, и то уколико је један од вокала који окружују удвојене сугласнике – акцензован, а уколико се ради о префиксу и корену, дужина сугласника чува се чак у ако су самогласници који окружују удвојене сугласнике – неакцентовани⁸. Р. И. Аванесов бележи да се удвојени гласови на граници префикса и корена и пред сугласником изговарају као дуг глас у случају да сугласници припадају различитим слоговима, на пример *распорились* [рлс/спор'ил'ис']⁹. Дуг сугласник се обично упрошћава,

4 KASATKIN, L. L.: Орфоѐпија. In: LEKANT, škP. A. (ed.): *Sovremennyj russkij literaturnyj jazyk*. Moskva: Vysšaja škola, 2009, s. 118.

5 KASATKIN, L. L.: Орфоѐпема как основнаја јединица орфоѐпии. *Voprosy jazykoznanija*, 2011, 2, s. 31, 33.

6 *Ibidem*, s. 32.

7 AVANESOV, R. I.: *Ruskoje literaturnoje proiznošenije*. Moskva: Prosveščeniје, 1968, s. 136.

8 PANOV, M. V.: *Sovremennyj russkij jazyk. Fonetika*. Moskva: Vysšaja škola, 1979, s. 136.

9 AVANESOV, R. I.: *Ruskoje literaturnoje proiznošenije*. Moskva: Prosveščeniје, 1968, s. 146. Аванесов на истој страни наводи много примера за изговор дугог гласа, обухватајући групе *ззв, ззн, ззр, ссв, ссл, ссм, ссн, ссп, сср, сст, сшв и сшн*. О могућем читању дугог сугласника у затвореном слогу на граници префикса и корена у наведеним словним групама Р. И. Аванесов писао је још 1956. године (AVANESOV, R. I.: *Fonetika sovremennogo russkogo jazyka*. Moskva: Izdatel' stvo Moskovskogo universiteta, 1956, s. 52–53). И Л. Л. Касаткин пише да са се на границама префикса и корена дуги гласови срећу и пред сугласником (KASATKIN, L. L.: *Fonetika sovremennogo russkogo literaturnogo jazyka*. Moskva: Iz-stvo Moskovskogo universiteta, 2003, s. 138).

наводи даље Аванесов¹⁰, уколико се нађе пред два сугласника, при чему или границе морфема нису довољно изражене, или је реч фреквентна, или пак припада сниженом стилу. У том случају сви сугласници припадају наредном слогу, као, на пример, у речи *восстание* [вл/стáн'јə]. Међутим, како наводи Аванесов¹¹, у веома јасном изговору може се чути и дуг глас: [влс/стáн'јə]. Имајући у виду изговор удвојених гласова на границама префикса и корена из релевантне фонетске литературе друге половине XX века и прве декаде XXI века, можемо закључити да се удвојени сугласници на граници префикса и корена изговарају као дуг глас без обзира на то да ли су интервокалском окружењу или пред сугласничким гласом уз могућ изговор простог гласа у флуентном говору. У складу с овим очекивали бисмо да у препорукама ортоепских речника различитих генерација није дошло до неких значајнијих промена у вези с изговором удвојених гласова на граници префикса и корена, што ћемо и проверити на узорку грађе.

Поступак

У млађој генерацији ортоепских речника у одељку „Удвојени сугласници“¹² издваја се 16 различитих група према позицији удвојеног сугласника у речи. Укупно 16 позиција илустровано је са 107 речи. Позиције у којима се удвојени сугласници јављају на граници префикса или на граници префикса и корена су следеће: **1. На почетку речи** (1.1. У акцентиваном слоју: 1.1.1. Тврди сугласници, 1.1.2. Меки сугласници; 1.2. У неакцентиваним слојевима); **2. Између самогласника** (2.1. У руским префиксима¹³: 2.1.1. У групама дб, дд, тд, тт, дт: 2.1.1.1. Тврди сугласници, 2.1.1.2. Меки сугласници; 2.1.2. У групама зз, зж, сс, сш: 2.1.2.1. После акцентованог самогласника, у акцентованом и првом преакцентованом слогу: 2.1.2.1.1. Тврди сугласници, 2.1.2.1.2. Меки сугласници; 2.1.2.2. У 2–3. преакцентованом слогу: 2.1.2.2.1. Тврди сугласници, 2.1.2.2.2. Меки сугласници); **3. Пред једним сугласником** (3.1. У ирујама *дд, ѿд, ѿѿ, дѿ*: 3.1.1. Пред наредним акцентованим самогласником; 3.1.1.1. У последњем слогу или с једним или два слога после акцентованог: 3.1.1.1.1. Тврди сугласници,

10 AVANESOV, R. I.: *Russkoje literaturnoje proiznošenije*. Moskva: Prosveščeniје, 1968, s. 146–147.

11 *Ibidem*, s. 147.

12 KASATKIN, škl. L. (ed.): *Bol'soj orfoèpičeskij slovar'. Literaturnoje proiznošenije i udarenije XXI veka: norma i jeje varianty*. Moskva: AST-PRESS, 2012, s. 979–980, KASATKIN, škl. L. (ed.): *Bol'soj orfoèpičeskij slovar'. Literaturnoje proiznošenije i udarenije XXI veka: norma i jeje varianty*. Moskva: AST-PRESS ŠKOLA, 2018, s. 999–1000.

13 У обзир смо узимали само руске префиксе, односно, префиксе руског порекла у којима се границе морфема чувају и изговор дугог гласа је готово обавезан. Одељак 2.2. у вези с изговором удвојених гласова у префиксима страног порекла нисмо разматрали.

3.1.1.1.2. Меки сугласници; 3.1.1.2. Са три или четири слога после акцентованог;
 3.1.2. Пред наредним неакцентованим слогом; 3.2. У *ірујама* *зз, зж, сс, си*;
 3.2.1. Пред једним сугласником; 3.2.1.1. После акцентованог самогласника;
 3.2.1.2. Пред наредним акцентованим самогласником; 3.2.1.2.1. Приликом слабе повезаности морфема, када се њихова граница лако уочава: 3.2.1.2.1.1. Тврди сугласници, 3.2.1.2.1.2. Меки сугласници; 3.2.1.2.2. При снажној повезаности морфема, када се њихова граница тешко уочава: 3.2.1.2.2.1. Тврди сугласници: 3.2.1.2.2.1.1. У фреквентнијим речима; 3.2.1.2.2.1.2. У мање фреквентним речима; 3.2.1.2.2.2. Меки сугласници: 3.2.1.2.3. Приликом одсуства поделе на морфеме у савременом књижевном језику; 3.2.1.3. Између неакцентованих самогласника: 3.2.1.3.1. Приликом слабе повезаности морфема, када се њихова граница лако уочава: 3.2.1.3.1.1. Тврди сугласници, 3.2.1.3.1.2. Меки сугласници; 3.2.1.3.2. Приликом чврсте везе међу морфемама, када се њихова граница тешко уочава; 3.2.1.3.3. Приликом одсуства поделе на морфеме у савременом књижевном језику; **3.2.2. Пред двама сугласницима.**

Свака од наведених 16 група има исту препоруку за изговор удвојеног сугласника, обележену једном од цифара од 1 до 8, што значи да се делови речи који садрже удвојене сугласнике могу изговарати на један од следећих осам начина: 1 – само *CC*¹⁴; 2 – *CC*, у флуентном говору могуће *C*¹⁵; 3 – *CC* и допушта се *C*; 4 – *CC* и *C*; 5 – *C* и допушта се *CC*; 6 – само *C*; 7 – *C*, у флуентном говору могућа нула гласа; 8 – нула гласа, допушта се *C*¹⁶.

Од 107 речи распоређених у 16 група у оквиру одељка „Удвојени сугласници“ (теоријски део) у ортоепским речницима млађе генерације одабрали смо 36 речи и то по једну до две речи из сваке групе. Промене смо представили идући хронолошки уназад: од млађе генерације преко средње до старије генерације ортоепских речника. Бирали смо оне речи које су заступљене у речничком чланку све три генерације речника¹⁷. Сав материјал представили смо у 8 табела с описима, напоменама и закључцима.

14 „*CC*“ значи да се ради о дугом гласу.

15 „*C*“ значи да се ради и простом гласу.

16 KASATKIN, L. L. (ed.): *Bol'shoj orfoèpičeskij slovar'. Literaturnoje proiznošeniye i udarenije XXI veka: norma i jeje varianty*. Moskva: AST-PRESS, 2012, s. 979, KASATKIN, L. L. (ed.): *Bol'shoj orfoèpičeskij slovar'. Literaturnoje proiznošeniye i udarenije XXI veka: norma i jeje varianty*. Moskva: AST-PRESS ŠKOLA, 2018, s. 999.

17 Није увек било могуће наћи такву реч у оквиру примера у теоријском делу речника. Некада би реч изостала из речничког чланка млађе генерације речника, некада је не би било у старијој генерацији. Ово нас није омело да представимо развојне линије промена и да претпоставимо који изговор би конкретан речник препоручио, да је конкретна одредница ушла у њега.

Анализа и дискусија

бр	пример	Млађа генерација речника	Средња генерација речника	Старија генерација речника
1.	ввод	(1) (/)	ввод	ввод
2.	ссы́лка	(1) [сс]ы́лка	ссы́лка	ссы́лка
3.	вверх	(2) [в']верх и [в]верх	[ɔʰɔʰ]	[ɔʰɔʰ]
4.	ссечь	(2) [с'с']ечь, в беглой речи возможно [с']ечь	[сʰсʰ]	[сʰсʰ]
5.	ввалить	(2) ввалить	ввалить	ввалить
6.	вести́	(2) [в']вести́ и [в]вести́	[ɔʰɔʰ][...][сʰтʰ]	[ɔʰɔʰ; сʰ]

Табела 1. Граница префикса или префикса и корена на апсолутном почетку речи

Легенда:

1–2: акцентовани слог (тврди сугласници)

3–4: акцентовани слог (меки сугласници)

5–6: неакцентовани слогови¹⁸

Код примера 1. *ввод* и 2. *ссы́лка* нема промена у изговору. У ортоепским речницима млађе генерације примећујемо једну недоследност: 1. *ввод* нема речнички чланак у речницима млађе генерације, будући да не припада варијантном изговору, о чему сведочи цифра 1¹⁹ испред примера у теоријском делу речника. Одредница 2. *ссы́лка* представљена је, иако ни код ње варијантности нема. У средњој и старијој генерацији речника пак ове речи су забележене и у речничком чланку, нема објашњења о самом изговору, чиме се подразумева да не долази до одступања у односу на писање: удвојено сугласничко слово чита се као дуг сугласнички глас²⁰.

18 Уколико не прецизирамо да ли се ради о тврдим или меким сугласницима, значи да долазе у обзир и једни и други у наведеној позицији.

19 види фусноту 17

20 У ортоепским речницима обе генерације стоји да се речи, које се пишу с удвојеним сугласницима којих нема у изговору снабдевају у речнику одговарајућим напоменама о изговору (AVANESOV, R. I., OŽEGOV, S. I. (ed.): *Russkoje literaturnoje udarenije i proiznošenje. Opyt slovarja spravočnika*. Moskva: Gosudarstvennoje izdatel'stvo inostrannyh i nacional'nyh slovaraj, 1955, s. 562; AVANESOV, R. I. (ed.): *Orfoèpičeskij slovar' russkogo jazyka. Proiznošenje, udarenije, grammatičeskije formy*. Moskva: Russkij jazyk, 1989, s. 658).

Изговор дугих сугласника у примерима 3. *вверх* и 4. *ссечь* на различит начин се описује у речничкој одредници у речницима млађе генерације. У складу с напоменом у теоријском делу речника тематизован је пример 4. *ссечь*, док се за 3. *вверх* у речнику бележи обавезан изговор дугог гласа који може бити или дуг мек, или пак дуг глас чији је почетак тврд, а завршетак мек. У сваком случају, одступање од теоријског дела речника постоји, јер испред овог примера стоји цифра 2, а обе варијанте изговора припадају дугом гласу. У речницима средње и старије генерације обавезан је изговор дугог меког гласа, ова појава је обележена због тзв. једначења по мекоћи (важи за оба примера).

У речницима млађе генерације изговор удвојених сугласника у примерима 5. *ввалитъ* и 6. *ввести* није у складу с теоријским објашњењем: испред ових примера, такође, стоји цифра 2, међутим, ни у једном речнику не даје се могућност изговора простог гласа. У случају одреднице 5. *ввалитъ*, могућ је изговор само дугог гласа; код примера 6. *ввести* изговор дугог гласа је обавезан: он је или дуг мек или дуг глас чији је почетак тврд, завршетак мек. У речницима средње и старије генерације доследно је представљен изговор дугог тврдог гласа (без бележења) у случају *ввалитъ* или са бележењем, у случају *ввести*, будући да овде долази и до тзв. асимилативног умекшавања.

Закључујемо да када је реч о удвојеним струјним сугласницима акцентованог и неакцентованог слога (удвојен сугласник је на апсолутном почетку речи), било да су меки или тврди, изговор дугог гласа је обавезан у свим генерацијама речника и да у вези с дужином – промене нема. Промене кроз генерације речника постоје само када је реч о меким гласовима, и то не у вези с дужином, већ с асимилативним умекшавањем, које у млађој генерацији речника није више обавезно: у средњој и старијој генерацији речника обавезан је изговор дугог меког гласа, док у млађој генерацији речника имамо варијантан изговор дугих гласова – дуг мек глас или дуг глас чији је почетак тврд, завршетак мек. Сматрамо да би било веома важно истаћи и у теоријском делу ову могућност одсуства асимилативног умекшавања, јер се први пут бележи могућност изговора оваквог гласа. Такође, примећујемо недоследност млађе генерације ортоепских речника и различит третман исте појаве у теоријском делу и у самом речничком чланку: теоријски део требало би допунити када је реч о меким сугласницима и напомена о томе да не мора доћи до једначења по мекоћи код сугласника који су по свим осталим фонолошким особинама (место творбе, начин творбе, звучност) исти.

Примери 7. *наддѣтъ* и 8. *подтѣлковать* у млађој генерацији речника недоследно се бележе, будући да се не ради о речима чији је изговор варијантан. Примећујемо да се у ортоепском речнику бележи тзв. асимилативно једначење по звучности које никако не припада области ортоеписје, већ

бр	пример	Млађа генерација речника	Средња генерација речника	Старија генерација речника
7.	надда́тъ	(1) на[дд]а́тъ	надда́тъ	надда́тъ
8.	подта́лкиваъ	(1) по[тт]а́лкиваъ	подта́лкиваъ	подта́лкиваъ
9.	о́ттиск	(1) (/)	[m ^b m ^b]	[m ^b m ^b]
10.	обби́тъ	(1) о[б']би́тъ и о[б]би́тъ	[θ ^b θ ^b]	/
11.	отдели́тъ	(1) о[д'д']ели́тъ	отдели́тъ	[θ ^b θ ^b]
12.	оттереби́тъ	(2) (/)	[m ^b m ^b]	[m ^b m ^b]

Табела 2. Граница префикса или префикса и корена у интервокалној позицији у групама бб, дд, тд, дт

Легенда:

7–8: акцентовани слог (тврди сугласници)

9–11: после акцентованог вокала, у акцентованом слогу и у првом преакцентованом слогу (меки сугласници)

12: други или трећи преакцентовани слог (меки сугласници)

фонетике у ужем смислу. Средња и старија генерација речника доследне су у бележењу. Промена у изговору које бележе различите генерације речника – нема: дуг тврди глас је обавезан у акцентованом слогу. Пример 9. *о́ттиск* нема речнички чланак у млађој генерацији ортоепских речника: пошто је могућ само изговор дугог гласа, варијантности нема, као ни потребе да се овај пример обради. У средњој и старијој генерацији бележи се само могућ изговор дугог меког гласа. Закључујемо да промене у изговору које бележе различите генерације ортоепских речника – нема; дуг мек глас је обавезан после акцентованог вокала. Када је реч о меким сугласницима акцентованог вокала, као у примеру 10. *обби́тъ* у млађој генерацији речника бележи се изговор дугог гласа, и то као дугог меког или дугог гласа чији је почетак тврд, завршетак мек. У средњој генерацији речника обележен је обавезан изговор дугог меког гласа, док у старијој генерацији овај пример није обрађен у оквиру речничког чланка. Такође констатујемо да у погледу дужине – промена у различитим генерацијама речника нема, обавезан је изговор дугог гласа у акцентованом слогу. Пример 11. *отдели́тъ* у млађој генерацији ортоепских речника такође је представљен недоследно, јер нема варијантности у вези с дужином или асимилативним умекшавањем, самим тим, овај пример није требало да буде представљен у речничком чланку. У средњој генерацији

омашком је изостала напомена о изговору, односно $[g^b g^b]$, које има у свим осталим одредницама с префиксом *от-* и кореном *-дел-*: *отделительный*, *отделиться* и многим другим. У старијој генерацији речника доследно је представљено *отделить* и обележен изговор дугог меког гласа. Констатујемо да нема промена у препорукама за изговор – изговор дугог меког гласа у првом преакцентованом слогу препорука је све три генерације речника. Пример 12. *оттеревить*, како стоји у теоријском делу речника, има варијантан изговор: обележен је цифром 2. Међутим, ова одредница није обрађена у оквиру речничког чланка. Средња и старија генерација речника доследно бележе препоруку за изговор дугог меког гласа због асимилативног умекшавања. Констатујемо да ни када је реч о удвојеним (меким) сугласницима осталих преакцентованих слогова – промена у препорукама ортоепских речника нема, обавезан је изговор дугог гласа.

Примери 13. *изжелта* и 14. *безжалостный* представљени су у оквиру речничког чланка, будући да је забележен још један могућ начин изговора који је на негативној страни кодификације и који се не препоручује (изговор без једначења по месту творбе). Средња и старија генерација речника не дају посебне напомене у вези с изговором ових гласова у речничкој одредници, међутим, у теоријском делу прецизирају да се у овом случају изговара [жж]. Пример 15. *беззаботный* није представљен у речничком чланку речника млађе генерације, што је у складу с теоријским делом речника у ком стоји као препорука за изговор цифра 1. Констатујемо да када је реч о удвојеним (тврдим) сугласницима после акцентованог вокала, у акцентованом слогу и у првом преакцентованом слогу у групама *зз*, *жж*, *сс*, *сш* – промена у препорукама за изговор ортоепских речника нема, обавезан је изговор дугог гласа. Примери 16. *иссера*, 17. *бессилие*, 18. *иззябнуть* и 19. *бессистемный* у млађој генерацији речника представљени су у речничком чланку, као и у средњој и старијој генерацији ортоепских речника. Код свих примера обавезан је изговор дугог гласа у свим генерацијама ортоепских речника. У млађој генерацији ортоепског речника ови примери су у нескладу у речничком чланку у односу на теоријско објашњење: цифра 2 значи да је могућ и изговор простог гласа у течном говору. Када се ради о примеру 18. *иззябнуть* – поред апсолутно исправног дугог меког гласа ортоепски речници млађе генерације допуштају и млаћи изговор дугог гласа чији је почетак тврд, завршетак мек. Констатујемо да и када је реч о удвојеним (меким) сугласницима после акцентованог вокала, у акцентованом слогу и у првом преакцентованом слогу у групама *зз*, *жж*, *сс*, *сш* – промена у препорукама ортоепских речника нема, обавезан је изговор дугог гласа.

Пример 20. *раззолотить* се у млађој генерацији речника у речничком чланку представља у складу с теоријском напоменом: поред дугог тврдог

бр	пример	Млађа генерација речника	Средња генерација речника	Старија генерација речника
13.	и́зжелта	(1) (и́зжелта-бу́рый) и[жж]елта- -бу́рый (! не рек. и[зж]елта)	и́зжелта	и́зжелта
14.	безжа́лостный	(1) бе[жж]а́лостный (! не рек. бе[зж]а́лостный)	безжа́лостный	безжа́лостный
15.	беззабо́тный	(1) (/)	беззабо́тный	беззабо́тный
16.	и́ссера	(2) и́ссера-бе́лый и[с'с']ера- -бе́лый	[с ^б с ^б]	[с ^б с ^б]
17.	бесси́лие	(2) бе[с'с']и́лие	[с ^б с ^б]	[с ^б с ^б]
18.	иззя́бнуть	(2) и[з'з']я́бнуть <i>и допуст. младш.</i> и[зз']я́бнуть	[з ^б з ^б]	[з ^б з ^б]
19.	бесси́стемный	(2) бе[с'с']и́стемный	[с ^б с ^б]	[с ^б с ^б]
20.	раззолоти́ть	(2) ра[зз]олоти́ть, <i>в беглой речи</i> <i>возможно</i> ра[з]олотить	раззолоти́ть	раззолоти́ть
21.	иззелени́ть	(3) (/)	[з ^б з ^б]	[з ^б з ^б]

Табела 3. Граница префикса или префикса и корена у интервокалској позицији у групама зз, зж, сс, сш

Легенда:

13–15: после акцентованог вокала, у акцентованом слогу и у првом преаццентованом слогу (тврди сугласници)

16–19: после акцентованог вокала, у акцентованом слогу и у првом преаццентованом слогу (меки сугласници)

20: у другом или трећем преаццентованом слогу (тврди сугласници)

21: у другом или трећем преаццентованом слогу (меки сугласници)

гласа могућ је у течном говору и изговор простог гласа (цифра 2). Средња и старија генерација речника бележе само могућност дугог изговора гласа. Констатујемо да у случајевима када се ради о удвојеним тврдим сугласницима у другом–трећем преакцентованом слогу у групама *зз, зж, сс, сш* – долази до промене у препорукама за изговор и да се у млађој генерацији ортоепских речника допушта изговор простог гласа у течном говору, док је у средњој и старијој генерацији речника једина препорука – изговор дугог гласа.

Речнички чланак за пример 21. *иззелени́ть* одсуствује у млађој генерацији ортоепских речника, што није у складу с теоријским објашњењем: (цифра 3 испред примера, која значи да је поред дугог гласа допуштен изговор простог гласа). У средњој и старијој генерацији речника бележи се могући изговор искључиво дугог меког гласа.

бр	пример	Млађа генерација речника	Средња генерација речника	Старија генерација речника
22.	надтрéснутый	(1) (/)	надтрéснутый	надтрéснутый
23.	преддвэрие ²¹	(2) (/)	[ɔʲ dʲ ɛʲ и dɔʲ ɛʲ]	[dʲ ɛʲ]
24.	подтверди́ть	(2) по[тг]верди́ть и <i>допуст. устарелое по[тг']верди́ть и по[т'г']верди́ть, в беглой речи возможно по[т]верди́ть и по[т']верди́ть</i>	[tʲ tʲ ɛʲ и ttʲ ɛʲ]	[tʲ ɛʲ]

Табела 4. Граница префикса или префикса и корена пред једним сугласником у групама *дд, тд, тт, дт*

Легенда:

22: испред наредног акцентованог вокала у последњем акцентованом слогу или с једним до два слога после акцентованог (тврди сугласници)

23: испред акцентованог вокала у последњем акцентованом слогу или једним до два слога после акцентованог (меки сугласници)

24: пред наредним неакцентованим самогласником

21 Примере удвојених сугласника пред сугласником иза ког следе 3–4 неакцентована слога нисмо анализирали, јер их нема у речницима средње и старије генерације (*отт́рхивает, отдрáивает, надтрéснутая, подт́рунивание, поддрáзнивает, поддрáзнивание*) како бисмо

Пример 22. *надтрѣснутый* није представљен у оквиру речничког чланка млађе генерације речника, што је у складу с теоријским делом: нема варијантности, могућ је изговор само дугог гласа. Ортоепски речници средње и старије генерације подразумевају изговор дугог гласа. Промена у изговору нема.

Пример 23. *преддвѣрие* није представљен у оквиру речничког чланка млађе генерације речника, што овог пута није у складу с теоријским делом: варијантност је у теоријском делу наговештена цифром 2, могућим изговором простог гласа у флуентном говору. У средњој и старијој генерацији ортоепских речника обавезан је изговор дугог меког или дугог тврдог. У речницима старије генерације изговор меког гласа који је дуг био је обавезан. Уколико узмемо у обзир препоруку коју речници млађе генерације дају у теоријском делу – можемо закључити да је дошло до промене у изговору удвојених сугласника.

Пример 24. *подтвердить* у млађој генерацији забележен је четворочланом ортоепемом: удвојени глас се може читати као дуг сугласник чији је почетак тврд, завршетак мек, дуг мек (застарело), прост тврд или прост мек у флуентном говору. Дакле, могућност дугог гласа неједнаког по мекоћи у средњој генерацији речника (поред дугог меког) у млађој генерацији се одражава као истински плурализам нормe представљен четворочланом ортоепемом, од којих је само први изговор апсолутно позитиван. Претпостављамо да је и пример 23. *преддвѣрие* представљен у оквиру речничког чланка, да бисмо имали, такође, четворочлану ортоепему (обе варијанте изговора које препоручује речник средње генерације имале би и своју просту варијанту). Старија генерација речника подразумева само изговор дугог меког гласа. Закључујемо да промена у изговору удвојених сугласника када се нађу пред неакцентованим вокалом – има, млађа генерација допушта и прост глас, и први пут наилазимо на четворочлану ортоепему када се ради о удвојеним сугласницима.

Пример 25. *исстари* у млађој генерацији ортоепских речника има варијантан изговор у речничком чланку, док се у теоријском делу изговор овог гласа подводи под цифру 6 – изговор само простог гласа. У средњој и старијој генерацији ортоепских речника нема назнака о изговору, што значи да се реч чита како се пише. Закључујемо да промена у изговору има – изговор дугог гласа уз допуштање простог гласа у речницима млађе генерације, за разлику од речника средње и старије генерације, где је могућ само дуг глас на месту удвојеног сугласника. Сматрамо да теоријски део, иако је у нескладу с речничким чланком, наговештава будући изговор удвојених струјних у позицији пред једним сугласником.

упоредили изговор, а препорука за изговор у млађој генерацији речника иста је као за примере 22 и 23.

бр	пример	Млађа генерација речника	Средња генерација речника	Старија генерација речника
25.	исстари	(6) и[сс]тари и допуст. и[с]тари	исстари, нареч.	исстари, нареч.
26.	беззвучный	(2) бе[зз]вучный , в беглой речи возможно бе[з]вучный	беззвучный	беззвучный
27.	бессвязный	(3) бе[сс]вязный , бе[с]вязный , бе[с']вязный и допуст. бе[сс']вязный	[с ^б с ^б в ^б и ссв ^б]	/
28.	распрós	(6) ра[с]прós	[с] ²²	[доп. с]
29.	воззрénие	(4) во[зз]рénие и во[з]рénие	воззрénия	воззрénие
30.	расстёгивать	(6) ра[с'с']тёгивать и допуст. <i>млади</i> . ра[сс']тёгивать, в беглой речи возможно ра[с']тёгивать	[с ^б т ^б и с ^б с ^б т ^б]	[с ^б т ^б] ²³
31.	восстáние	(6) во[с]тáние	восстáние	восстáние

Табела 5. Граница префикса или префикса и корена пред једним сугласником у групама зз, зж, сс, сш

Легенда:

25: после акцентованог вокала

26: пред акцентованим вокалом приликом слабе повезаности морфема, када се њихова граница лако уочава (тврди)²⁴.

27: пред акцентованим вокалом приликом слабе повезаности морфема, када се њихова граница лако уочава (меки)

28: при снажној повезаности морфема, када се њихова граница тешко уочава, у фреквентнијим речима (тврди)

29: при снажној повезаности морфема, када се њихова граница тешко уочава, у мање фреквентним речима (тврди)²⁵

30: при снажној повезаности морфема, када се њихова граница тешко уочава (меки)

31. уколико нема поделе на морфеме у савременом руском језику

22 У средњој генерацији речника примери су *распрósы* (AVANESOV, R. I. (ed.): *Orfoèpičeskij slovar' russkogo jazyka. Proiznoženije, udarenije, grammatičeskije formy*. Moskva: Russkij jazyk, 1989, s. 484)

Пример 26. *беззвучный* има исте препоруке за изговор у речницима све три генерације као примери 4. *сечь* и 20. *поззолотить*.

Пример 27. *бессвязный* у млађој генерацији ортоепских речника представљен је четворочланом ортоепемом, са чак три могућа изговора на апсолутно позитивној страни кодификације (дуг тврд глас, прост тврд глас, прост мек глас), док се допушта и изговор дугог гласа чији је почетак мек, завршетак – тврд. Теоријски део речничког чланка у релативном је складу: дуг и допуштен прост глас (цифра 3). У речничком чланку пак паралелне су обе могућности изговора. У средњој генерацији речника ортоепема је двочлана, али не у смислу дужине, већ мекоће: могућ је изговор дугог меког гласа или гласа чији је почетак тврд завршетак мек. Дужина је била обавезна. У старијој генерацији речника овог примера нема. Можемо закључити да промена у препорукама ортоепских речника има, када имамо у виду удвојени сугласник: иако је и ово могућ изговор удвојеног сугласника, апсолутно је позитиван и изговор простог, тврдог или меког гласа (сматрамо да ће изговор дугог гласа у наредној генерацији ортоепског речника бити допуштен, а можда и застарео).

У примерима попут примера 28. *расспрѝс* се губљење дугог сугласника запажа већ у старијој генерацији ортоепских речника, када се допуштао и изговор простог гласа, који је у средњој и млађој генерацији речника једини могући. Речнички чланак у складу је с теоријским делом у коме је изговор примера попут овог означен цифром 6 (само прост глас). Промена у изговору има, с тим што су назнаке простог гласа забележене још у старијој генерацији ортоепских речника. Изговор простог гласа биће једини могућ у наредној генерацији ортоепских речника.

Када се ради о примеру 29. *воззрѝние*, у млађој генерацији речника у речничком чланку представљен је у складу с теоријским делом речника у ком је његов изговор обележен цифром 4 – изговор дугог и простог гласа су апсолутно

и *расспросѝтъ* (AVANESOV, R. I. (ed.): *Orfoèpičeskij slovar' russkogo jazyka. Proiznošeniye, udarenije, grammatičeskije formy*. Moskva: Russkij jazyk, 1983, s. 495); оба као једини могући изговор наводе прост глас [c].

23 У речнику старије генерације из 1955. само [c^б].

24 У теоријском делу ортоепског речника млађе генерације у тачки 3.2.1.2.1.1. Твёрдые согласные (KASATKIN, L. L. (ed.): *Bol'šoj orfoèpičeskij slovar'. Literaturnoje proiznošeniye i udarenije XXI veka: norma i jeje varianty*. Moskva: AST-PRESS ŠKOLA, 2018, s. 1000) грешком су међу примере тврдых сугласника ушли и примери меких сугласника (поновљени су и у делу 3.2.1.2.1.2. Мягкие согласные (*ibidem*, s. 1000): *бессвязный*, *бесследно*, *бессменный*, *бесснежный*, *иссверливать*, *исслеживать*, *исстѝживать*).

25 У теоријском делу ортоепског речника млађе генерације који се односи на тврде сугласнике, у тачки 3.2.1.2.2.1.2. В менее частотных словах (с. 1000) грешком је дат пример *бессмѝртник*, који припада меким сугласницима; пример је поновљен у наредној тачки (3.2.1.2.2.2), у коју спада.

позитивни. У средњој и старој генерацији речника обавезан је изговор дугог гласа, те закључујемо да је до промена дошло: млађа генерација речника бележи и изговор простог гласа поред дугог. Сматрамо да ће изговор простог гласа јачати и бити у наредној генерацији речника – једини апсолутно позитиван.

Пример 30. *растёгивать* у речничком чланку речника млађе генерације представљен је, на наше изненађење, трочланом ортоепемом, што није у складу с теоријским објашњењем речника, у ком стоји цифра 6 – само изговор простог гласа. Овде је, вероватно, у самом речничком чланку реч о грешци, јер је већ у средњој генерацији речник поред изговора дугог меког гласа на апсолутно позитивну страну кодификације ставља и прост мек глас. Речници пак старије генерације бележе само изговор простог меког гласа. Можемо рећи да промене у овој групи гласова има, од простог гласа у старој генерацији, преко дугог меког и простог меког у средњој, до трочлане ортоепеме са дугим меким гласом који је једини на апсолутно позитивној страни кодификације. Речнички чланак требало би ускладити с теоријским објашњењем: апсолутно позитиван ће бити у наредној генерацији ортоепског речника само прост мек глас, уз вишечлану ортоепему на позитивној страни кодификације.

Код примера 31. *восстание* дошло је до промена: у млађој генерацији ортоепских речника могућ је изговор само простог гласа, што је у складу с теоријским објашњењем. У средњој и старијој генерацији ортоепских речника могућ је био само изговор дугог гласа.

Пример 32. *бессловесный* има исту развојну линију као примери 4, 20, 26. Промена у изговору удвојених сугласника има: обавезан дуг и у флуентном говору прост глас заменио је обавезан дуг глас у средњој и старијој генерацији речника.

Пример 33. *рассмеяться* у речницима млађе генерације представљен је шесточланом ортоепемом од којих је само једна апсолутно позитивна: изговор дугог тврдог гласа. Застарео је изговор и дугог меког и дугог гласа с тврдим почетком и меким завршетком, а допушта се изговор простог гласа, тврдог или меког. Примећујемо и благу неусклађеност теоријског дела (цифра 4, изговор дугог и простог гласа су апсолутно позитивни), са речничким чланком, у ком је само дуг тврд глас апсолутно позитиван. У средњој генерацији ортоепских речника изговор меког или тврдог дугог гласа је обавезан. У старијој генерацији реч није представљена у речничком чланку. Промена у изговору има, јер се у млађој генерацији допушта и изговор простог гласа, чега у средњој генерацији нема. Реч није представљена у старијој генерацији речника.

Пример 34. *растегнуть* примећујемо приличну неусклађеност између теоријског дела речника (цифра 6 – могућ изговор само простог гласа), док у речничком чланку видимо трочлану ортоепему, апсолутно позитиван изговор

бр	пример	Млађа генерација речника	Средња генерација речника	Старија генерација речника
32.	бессловéснѝй	(3) бе[сс]ловéснѝй <i>в беглой речи</i> <i>возможно</i> бе[с]ловéснѝй	бессловéснѝй	бессловéснѝй
33.	рассмея́ться	(4) ра[сс]мея́ться <i>и допуст.</i> <i>устарелое</i> ра[сс']мея́ться <i>и</i> ра[с'с']мея́ться, <i>допуст.</i> ра[с]мея́ться <i>и</i> ра[с']мея́ться	[с ^b с ^b м ^b и ссм ^b]	/
34.	раcтeгнóуть	(6) ра[сс']тегнóуть , <i>допуст. старш.</i> ра[с'с']тегнóуть <i>и допуст.</i> ра[с']тегнóуть	[с ^b т ^b и с ^b с ^b т ^b]	[с ^b]
35.	восстанови́ть	(6) во[с]танови́ть	восстанови́ть	восстанови́ть

Табела 6. Граница префикса или префикса и корена пред једним сугласником између неакцентованих вокала

Легенда:

32: приликом слабе повезаности морфема, када се њихова граница лако уочава (тврди сугласници)²⁶

33: приликом слабе повезаности морфема, када се њихова граница лако уочава (меки сугласници)

34: приликом чврсте поветаности морфема, када се њихова граница тешко уочава

35: приликом одсуства поделе речи на морфеме у савременом руском језику

дугог гласа чији је почетак тврд, завршетак мек. Изговор простог меког гласа се допушта. Када упоредимо са речницима средње генерације – дуг мек или прост мек глас и речницима старије генерације – прост мек глас, чини нам се као да смо развојну линију обрнули, као да речник старије генерације

26 У теоријском делу ортоепских речника млађе генерације који се односи на дату позицију, грешком су се нашли примери и с меким сугласницима: *исключи́вить*, *рассмея́ться*.

представља савремено стање. Усклађивање речничког чланка с теоријским делом у речницима млађе генерације је неопходно.

Развојна линија примера 35. *восстанови́ть* иста је као примера 31. *восста́ние*. Обавезан изговор дугог гласа у речницима средње и старије генерације замењен је изговором простог гласа у млађој генерацији речника.

бр	пример	Млађа генерација речника	Средња генерација речника	Старија генерација речника
36.	бесстру́нный	(6) бе[с]тру́нный	бесстру́нный	бесстру́нный

Табела 7. Граница префикса или префикса и корена пред двама сугласницима

Развојна линија примера 36. *бесстру́нный* иста је као код примера 31. *восста́ние* и 35. *восстанови́ть*: прост глас у млађој генерацији речника заменио је дуг глас у средњој и старијој генерацији.

Закључак

Када уопштимо развојне линије конкретних примера из речничких чланака, видимо да их има, укупно, шест (табела 8).

Најзаступљенија развојна линија је она која је без промена: код укупно 16 од 36 примера (44,5%) промена нема – у свим генерацијама речника обавезан је изговор дугог гласа. О којим позицијама је реч? О граници префикса или префикса и корена на апсолутном почетку речи у акцентованом слогу (тврди сугласници), у интервокалској позицији у групама *бб*, *дд*, *тд*, *дт* у акцентованом слогу (тврди сугласници), после акцентованог вокала, у првом преакцентованом слогу и у другом или трећем преакцентованом слогу (меки сугласници) у групама *бб*, *дд*, *тд*, *дт*; после акцентованог вокала, у акцентованом слогу и у првом преакцентованом слогу, у другом или трећем преакцентованом слогу (меки сугласници) у групама *зз*, *жж*, *сс*, *си*; испред наредног акцентованог вокала (тврди сугласници) у групама *дд*, *тд*, *тт*, *дт*.

Друго место деле две развојне линије (са по 6 примера, односно по 16,5%). Заједничко за обе линије је што су у речницима млађе генерације изговор или варијантни или су заступљене вишечлане ортоепеме, с тим што ове две групе имају различите реализације у средњој генерацији речника, и то у вези с асимилацијом по мекоћи када су пред мекима, свакако је обавезан изговор дугог гласа (развојна линија два). У развојној линији која је представљена на другом месту у Табели 8 позиције припадају акцентованом слогу (меки

Млађа генерација речника	Средња генерација речника	Старија генерација речника	Пример (укупно)	Границе префикса или префикса и корена
1. дуг (тврд или мек) глас	дуг (тврд или мек) глас	дуг (тврд или мек) глас	1, 2, 5, 7-9, 11-17, 19, 21, 22 (16)	- на апсолутном почетку речи у акцентованом слогу (тврди сугласници); - у интervoкалској позицији у групама <i>бб, дд, тд, дт</i> у акцентованом слогу (тврди сугласници); - после акцентованог вокала, у првом предацентованом слогу, други или трећи предацентовани слог (меки сугласници) у групама <i>бб, дд, тд, дт</i> ; - после акцентованог вокала, у акцентованом слогу и у првом предацентованом слогу, у другом или трећем предацентованом слогу (меки сугласници) у групама <i>зз, жж, сс, сш</i> ; - испред наредног акцентованог вокала (тврди сугласници) у групама <i>дд, тд, тт, дт</i> .
2. дуг и прост глас (тврд или мек) глас	дуг (тврд или мек)	дуг (тврд или мек)	4, 20, 25, 26, 29, 32(6)	- акцентовани слог (меки сугласници); - у другом или трећем предацентованом слогу, после акцентованог вокала, пред акцентованим вокалом приликом слабе повезаности морфема, када се њихова граница лако уочава (тврди), при снажној повезаности морфема, када се њихова граница тешко уочава, у мање фреквентним речима, приликом слабе повезаности морфема, када се њихова граница лако уочава (тврди сугласници) у групама <i>зз, жж, сс, сш</i> .

3.	више-члане ортоепеме	дуг тврд и дуг мек, варијант-ност	дуг мек	23, 24, 27, 30, 33, 34(6)	– пред једним сугласником у групама <i>дд, тд, мм, дт</i> који је пред наредним неакцентованим самогласником; – пред једним сугласником у групама <i>зз, зж, сс, сш</i> који је пред акцентованим вокалом приликом слабе повезаности морфема, када се њихова граница лако уочава (меки); при снажној повезаности морфема, када се њихова граница тешко уочава (меки); – између неакцентованих вокала приликом чврсте повезаности морфема, када се њихова граница тешко уочава и приликом одсуства поделе речи на морфеме у савременом руском језику.
4.	дуг мек глас и дуг глас чији је почетак мек, завр- шетак тврд	дуг мек	дуг мек	3, 6, 10, 18(4)	– на апсолутном почетку речи акцентовани слог (меки сугласници); – неакцентовани слогови корена у интервокалској позицији у групама <i>бб, дд, тд, дт</i> ; – у интервокалској позицији у групама <i>зз, зж, сс, сш</i> у акцентованом слогу (меки сугласници).
5.	прост тврд глас	дуг тврд	дуг тврд	31, 35, 36(3)	– пред једним сугласником у групама <i>зз, зж, сс, сш</i> уколико нема поделе на морфеме у савременом руском језику; – пред једним сугласником између неакцентованих вокала уколико нема поделе речи на морфеме у савременом руском језику; – пред двама сугласницима.
6.	прост глас	прост и прост	дуг и прост	28(1)	– пред једним сугласником у групама <i>зз, зж, сс, сш</i> при снажној повезаности морфема, када се њихова граница тешко уочава, у фреквентнијим речима (тврди).

Табела 8. Развојне линије изговора удвојених сугласника у различитим генерацијама речника

сугласници), другом или трећем преакцентованом слогу, после акцентованог вокала, пред акцентованим вокалом приликом слабе повезаности морфема, када се њихова граница лако уочава (тврди сугласници), при снажној повезаности морфема, када се њихова граница тешко уочава, у мање фреквентним речима, приликом слабе повезаности морфема, када се њихова граница лако уочава (тврди сугласници) у групама *зз, зж, сс, сш*. Развојна линија три, када су у млађој генерацији речника забележене вишечлане ортоепеме, обухватају позиције пред једним сугласником у групама *дд, тд, тт, дт* који је пред наредним неакцентованим самогласником, пред једним сугласником у групама *зз, зж, сс, сш* који је пред акцентованим вокалом приликом слабе повезаности морфема, када се њихова граница лако уочава (меки); при снажној повезаности морфема, када се њихова граница тешко уочава (меки); између неакцентованих вокала приликом чврсте повезаности морфема, када се њихова граница тешко уочава и приликом одсуства поделе речи на морфеме у савременом руском језику.

Треће место (свега 4 од 36 примера, укупно 11,1%), припада развојној линији у којој у вези с изговором дугог сугласника нема промена: у свим генерацијама речника је обавезан дуг глас, али у млађој генерацији – дуг глас различит по мекоћи, стога и ову линију посматрамо као линију промена. Ради се о позицијама граница префикса или границе префикса и корена на апсолутном почетку речи у акцентованом слогу (меки сугласници), позицији неакцентованих слогова корена у интервокалској позицији у групама *бб, дд, тд, дт* и у интервокалској позицији у групама *зз, зж, сс, сш* у акцентованом слогу (меки сугласници).

Четврто место (3 од 36 примера, укупно 8,3%) припада развојној линији која илуструје пуне промене: у речницима млађе генерације бележи се само изговор простог тврдог гласа, док је у речницима средње и старије генерације изговор дугог тврдог гласа једини који је могућ. Ради се о позицијама пред једним сугласником у групама *зз, зж, сс, сш* уколико нема поделе на морфеме у савременом руском језику, пред једним сугласником између неакцентованих вокала уколико нема поделе речи на морфеме у савременом руском језику и пред двама сугласницима.

Последње место припада, такође, развојној линији у којој готово нема промена (1 пример од 36 – 3,6%), припада позицијама пред једним сугласником у групама *зз, зж, сс, сш* при снажној повезаности морфема, када се њихова граница тешко уочава, у фреквентнијим речима (тврди сугласници). Прост глас обавезан је у млађој и средњој генерацији речника, док се у старијој генерацији прост изговор допушта.

Речници старије и средње генерације имају сличнији однос према норми када је реч о удвојеним сугласницима: средња генерација речника ослања

се на старију (теоријски део у оба речника је идентичан)²⁷. Иако се број квалификатора у ортоепским речницима средње генерације повећао, нарочито на позитивној страни кодификације, и даље се ради о прескриптивној норми, која се ослања на традицију. Самим тим, однос теоријског дела са практичним је у складу, нема недоследности²⁸.

У жељи да се забележе све могуће варијанте изговора, аутори млађе генерације речника повећавају број квалификатора на позитивној страни кодификације, како би представили читаву лепезу норме-узуса. Теоријски део о изговору удвојених сугласника у млађој генерацији речника у односу на претходне две генерације је потпуно другачији у односу на раније генерације, импресивно делује сама класификација могућих позиција. Недовољно доследно се описују језичке чињенице, уочава се чест несклад теоријског дела у односу на речнички чланак.

Велике недоследности примећујемо између теоријског дела којим се појединачно, на више примера конкретних речи, бележи изговор дугих гласова у односу на речнички чланак истих речи. Од 36 одредница које су у корпусу, чак у 13²⁹ нема сагласја речничког чланка и теоријског дела (*вверх, ввалить, ввeстить, ѓсcера, бессѓлие, изѓбнуть, бессистѓмный, иззеленить, преддѓerie, ѓсстари, растѓгивать, бессловѓсный, растегнуѓть*). Интересантно је да је у 12 примера реч о струјним сугласницима.

Када поредимо начин изговора тврђих експлозивних и тврђих фрикативних гласова у речницима млађе генерације (теоријски део), видимо да речници дају тврђим експлозивним сугласницима већи потенцијал за реализацију удвојеног гласа када се ради о интервокалској позицији; код њих се не издваја место акцента као битно, док се код тврђих фрикативних само дуг изговор гласа бележи као код меких експлозивних, односно, после акценованог самогласника, у акценованом и првом преакценованом слогу. Тврђи гласови носе већи потенцијал за дуг изговор од меких гласова. Такође, удаљеност

27 Видети одељке *Двойные гласные* у старијем речнику старије генерације AVANESOV, R. I., OŽEGOV, S. I. (ed.): *Russkoje literaturnoje udarenije i proiznošeniye. Opyt slovarja spravochnika*. Moskva: Gosudarstvennoje izdatel'stvo inostrannyh i nacional'nyh slovaroj, 1955, s. 560–564 и у млађем речнику средње генерације AVANESOV, R. I. (ed.): *Orfoèpicheskiy slovar' russkogo jazyka. Proiznošeniye, udarenije, grammatičeskiye formy*. Moskva: Russkij jazyk, 1989, s. 657–658.

28 О различитим погледима на норму, узус и кодификацију, који су за ортоефију веома важни, из ког је јасно да је прескриптивна норма карактеристична за старије стање, сјајно пише М. Ј. Каленчук у раду *Uzual'nyje i kodificirovannyje proiznositel'nyje normy* (KALENČUK, M. L.: *Uzual'nyje i kodificirovannyje proiznositel'nyje normy*. In: KALENČUK, M. L., SAVINOV, D. M. (ed.): *Norma proiznošeniya v uzuse i kodifikacii*. Moskva: Institut russkogo jazyka im. V. V. Vinogradova RAN, 2021).

29 Недоследности су лако уочиве, број у загради у табелама 1–7 означавају начин изговора, описан у уводу рада.

места удвојеног гласа од места акцента повећава потенцијал појаве варијантног изговора (бележи се и изговор простог гласа). Важно је нагласити и да се у млађој генерацији речника реализују први пут дуги гласови разнородни по мекоћи (почетак тврд, завршетак мек). Сматрамо да ова различитост по мекоћи дугих гласова представља први корак ка допуштеном изговору простог гласа који ће забележити прва наредна генерација ортоепских речника.

Библиографија:

- AVANESOV, R. I.: *Fonetika sovremennogo russkogo jazyka*. Moskva: Izdatel'stvo Moskovskogo universiteta, 1956, 240 s.
- AVANESOV, R. I.: *Russkoje literaturnoje proiznošenije*. Moskva: Prosveščeniye, 1968, 287 s.
- AVANESOV, R. I. (ed.): *Orfoèpičeskij slovar' russkogo jazyka. Proiznošenije, udarenije, grammatičeskije formy*. Moskva: Russkij jazyk, 1983, 704 s. ISBN 5-200-00315-6.
- AVANESOV, R. I. (ed.): *Orfoèpičeskij slovar' russkogo jazyka. Proiznošenije, udarenije, grammatičeskije formy*. Moskva: Russkij jazyk, 1989, 688 s. ISBN 5-200-00387-3.
- AVANESOV, R. I, OŽEGOV, S. I. (ed.): *Russkoje literaturnoje udarenije i proiznošenije. Opyt slovarja spravočnika*. Moskva: Gosudarstvennoje izdatel'stvo inostrannyh i nacional'nyh slovarej, 1955, 580 s.
- AVANESOV, R. I, OŽEGOV, S. I. (ed.): *Russkoje literaturnoje proiznošenije i udarenije. Slovar' spravočnik*. Moskva: Gosudarstvennoje izdatel'stvo inostrannyh i nacional'nyh slovarej, 1959, 709 s.
- KALENČUK, M. L.: Uzual'nyje i kodificirovannyje proiznositel'nyje normy. In: KALENČUK, M. L., SAVINOV, D. M. (ed.): *Norma proiznošenija v uzuse i kodifikacii*. Moskva: Institut russkogo jazyka im. V. V. Vinogradova RAN, 2021, s. 4–25. ISBN 978-5-7164-1094-7.
- KASATKIN, L. L. (ed.): *Bol'soj orfoèpičeskij slovar'. Literaturnoje proiznošenije i udarenije XXI veka: norma i jeje varianty*. Moskva: AST-PRESS, 2012, 1008 s. ISBN 978-5-462-00962-4.
- KASATKIN, L. L. (ed.): *Bol'soj orfoèpičeskij slovar'. Literaturnoje proiznošenije i udarenije XXI veka: norma i jeje varianty*. Moskva: AST-PRESS ŠKOLA, 2018, 1024 s. ISBN 978-5-906971-21-0.
- KASATKIN, L. L.: *Fonetika sovremennogo russkogo literaturnogo jazyka*. Moskva: Izdatel'stvo Moskovskogo universiteta, 2003, 224 s. ISBN 5-211-04814-8.

KASATKIN, L. L.: Orfoèpema kak osnovnaja jedinica orfoèpii. *Voprosy jazykoznanija*, 2011, 2, s. 31–38.

KASATKIN, L. L.: Orfoèpija. In: LEKANT, P. A. (ed.): *Sovremennyy russkij literaturnyj jazyk*. Moskva: Vysšaja škola, 2009, s. 118–134. ISBN 978-5-06-005393-7.

PANOV, M. V.: *Sovremennyy russkij jazyk. Fonetika*. Moskva: Vysšaja škola, 1979, 256 s.

About the author

Jelena Ginić

University of Belgrade, Faculty of Philology, Department of Slavic Studies, Belgrade, Serbia

jelena.ginic@fil.bg.ac.rs

<https://orcid.org/0000-0001-6687-4462>



This work can be used in accordance with the Creative Commons BY-SA 4.0 International license terms and conditions (<https://creativecommons.org/licenses/by-sa/4.0/legalcode>). This does not apply to works or elements (such as images or photographs) that are used in the work under a contractual license or exception or limitation to relevant rights.